

GÜNÜMÜZ AZERBAJYAN EDEBİYATINDA YAŞAYAN AŞIKLAR ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Some Observations on the Living Aşıks (Minstrel-Poet, Story Tellers) in the Contemporary Azerbaijan Literature

Certaines fixations sur les achik-s vivants dans la littérature d'Azerbaïdjan

Eyüp AKMAN*

ÖZET

Türk dünyasında Azerbaycan, aşık edebiyatının önemli merkezlerinden birisidir. Aşıklık geleneği günümüzde Azerbaycan'da ağır aksak devam etmektedir. Geçen yıl ağustos ayında yapmış olduğumuz seyahat sonucu gerek konunun uzmanlarıyla yaptığımız görüşmeler ve gerekse bizzat aşıklarla yaptığımız sazlı sözlü sohbetler bize Azerbaycan aşık edebiyatının günümüzdeki durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu incelememizde bu seyahattan aldığımız küçük notlar ve yaptığımız mülakatlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan, Aşık Edebiyatı, Yaşayan Azerbaycan Aşıkları

ABSTRACT

Azerbaycan in Turkish world is one of the most prominent centers of ashik literature. Today tradition of ashik hardly exists in Azerbaijan. The interviews with the ashiks and experts we had reflects the present literature of ashik in Azerbaijan after we had a trip there in August last year. In this study, we focused on some notes and interviews from this trip.

Key Words

Azerbaycan, Literature of Ashik, Living Ashik of Azerbaijan

2000 yılı Ağustos ayında Azerbaycan'da tanıştığım Prof. Dr. Sednik Paşayev Pirsultanlı, Prof. Dr. Mürsel Hekimov, Prof. Dr. Meherrem Gasımlı, Prof. Dr. Azad Nebiyev...bana gerçek Türk misafir perverliğinin yanısıra Aşık Edebiyatı hakkındakiengin bilgileriyle yolumu aydınlattılar. Bunlardan başka Bakü'nün ve Tovuz'un ünlü aşıklarıyla da tanışma imkanı buldum. Bakü'de yaşayan Azaflı Mikail'in kızları Dilara ve Gülara hanımefendilerin yanında, ünlü ifacı aşık Zülfiye, Tovuz bölgesi aşıklarından Aşık Semendar, Aşık İlyas, Aşık Feridun, Aşık Fethullah ve Göyçeli Aşık Mahmut bunlardan bazılarıdır.

Her şeyden evvel şunu söylemek gerekir ki, aşıklık geleneği bu gün Azerbaycan'da da -malesef- eski kuvvetini, kudretini yitirmek üzeredir. Bunu, gerek büyük aşıkların yetişmeyeşine, gerekse aşık sanatına ilginin azalmasına bağlayabiliriz. Kendileriyle görüştüğüm aşıklar, ya kendilerine devlet tarafından bir kömek (yardım) yapılmamasından ya da sosyal çevre-

lerin eskisi kadar bu sanata itibar etmemelerinden şikayetçilerdir.

İrfan Ünver Nasrattınoğlu 1992 yılında yazdığı bir yazısında (Nasrattınoğlu, 1992) Azerbaycan Aşıklar Birliği'nin 700 üyesi olduğunu ve bu birliğin iyi işlediğini söyler. Aşıklar Birliği 1982 yılında kurulmuştur. Kurucu başkanı Hüseyin Ariftir. On yıl aşıklara yol göstericilik, başkanlık eden Hüseyin Arif 2 Eylül 1992 de vefat etmiştir. Vefatına kadar olan dönemde denilebilir ki Azerbaycan Aşık Edebiyatı, bir yükselme devrine girmiştir. Fakat Hüseyin Arifin ölümünden sonra çark ağır dönmeye başlamış, birlik dağılmaya yüz tutmuştur.

Bütün bunlara rağmen Azerbaycan'da dikkatlerden kaçmayan iki müessese düzenli olarak işlemektedir. Bunlardan biri Gence-Basar Aşıklar Birliği, diğeri ise Aşık Peri Meclisi'dir. Sednik Paşayev'in anlattıklarına göre kendisi bu adı geçen kurumun başına 1984 yılında Hüseyin Arifin telkinleriyle geçmiştir. Halen daha 11 reyonun aşıklarına başkanlık etmekte-

* Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fak. Türk Dili ve Edb. Okutmanı

dir. Faaliyetlerini ise kervan sarayı andıran, taşlarla çevrilmiş bir binanın içinde, serin gölgeli, billur suları akan bir mekanda sürdürmektedirler. Kendilerini Gence’de, her taraf kuş sesleriyle dolu bu kahvede ziyaret ettim. Burası civar aşıkların toplanma yeri. Burada özellikle birliğe üye aşıklar belirli zamanlarda –çoğu zaten her gün ordadır-toplanarak şenlik düzenlerler, düşünlere ve eğlencelere buradan çağırılarak giderler. İşte bu mekanda Sednik Paşayev ile ve hali hazırdaki genç aşıklarla tanışma ve onların güzel seslerini dinleme fırsatı buldum.

Kendileriyle görüştüğüm ve saz ve sözlerinden istifade ettiğim aşıklar şunlardır: Aşık İlyas Rızayev. Kendisi Gence’lidir. 1940 doğumlu olup, yaşayan ünlü aşıklar arasında sayılır. Üstadı Aşık İmran ve Aşık Zeynal’dır. Halen Gence Aşıklar Birliği üyesidir.

Aşık Mayıs Sadıkov. 1945 Gence doğumludur. Üstadı Aşık Şemşir ve Aşık Talip’tir.

Göyçeli Aşık Feridun Halilov: 1949 Göyçe doğumludur. Üstadı babası Aşık Bayaram’dır.

Aşık Fethullah: 1941 Gence doğumludur. Üstadı Aşık Şemşir ve Aşık İmran’dır.

Aşık Selim Göyçeli: 1955 Göyçe doğumludur. Üstadı Aşık Hacı Bayramovdur.

Aşık Semandar Namazov: 1961 Şemkir doğumludur. Üstadı Aşık Gürmalı’dır.

Aşık Heygani: 1976 doğumlu Kelbecer aşıklarındandır. Yaşının genç olmasına rağmen bu sanata ilgi duyan birisidir. Özellikle buradaki birliğe üye olması ve sürekli aşıklarla haşır neşir olması onun geleceğinin parlak olduğunu göstermektedir.

Aşık Mahmut: Kendisiyle Bakü’de etraflıca görüştüğümüz Aşık Mahmut 1935 yılında Göyçe’nin Ağbulak köyünde doğmuştur. Asıl adı Memmedov Mahmut’tur. Babasının adı ise Kasım’dır. 1953 yılında aşıklık sanatı ile ilgilenmeye başlamış ve on yıl ünlü aşık İmran Hesenov’un çırağı olmuş ve onunla pek çok meclislere katılmıştır. Yaşayan ve bu sahada söz sahibi ün-

lü aşıklar arasındadır. Şiir de yazan Aşık Mahmut’un bir şiiri şöyledir:

OLAR

*Şahlar şahı nezer etse bir kere
Günbegün ucalar, ahır han olar.
Hoş geler car sözü elde obada
Şirin dili hoş zebanı car olar
Talihsiz bir insan efsane yaşar
Artar derdi, gemi haddinden aşar
Gelbi gara, fikri gaynayar, daşar
Ahvali namesi bağı gan olar.
İşin düzse gış ayları yaz olar
Şairden nişane yalnız söz olar
Esil insan ilgarına düz olar
Yohsula fakire mehriban olar.
Bağban ol bağının barını ye sen
Sedagatli dosta sirrini de sen
Mahmud sözlerini nesihat de sen
Nesihat söz halk dilinde car olar.*

Aşık Muharrem Hacıyev: Gence’nin belki de Azerbaycan’ın yaşayan en yaşlı aşığıdır. 1913 doğumludur. Gence Hanlar kasabasında yaşamaktadır. Kendisiyle görüşmeye gittiğimizde evde olmadığından, görüşemedik. Sadece eşinin bize gösterdiği birkaç şiirine ulaşabildik.

Aşık Dilara ve Gülara: Aşık Dilara 1947, Gülara ise 1959 doğumludur. Her iki aşık da babaları Aşık Azafı Mikail’in ocağında büyüdüklerinden bu sanatla ilgilenmektedirler. Özellikle Dilara hem söyleyip hem de şiir yazmaktadır. Aşık Peri Meclisi’ne büyük katkıları vardır. Her iki Aşık da şiir yazmaktadır. Bizimle görüşmelerinde daha ziyade babaları Azafı’nın şiirlerini okuduklarından, buraya “Aşık Peri Meclisi” isimli kitapta kayıtlı bulunan şiirlerinden örnekler vereceğiz:

HARA GEDİR BU DÜNYANIN AHIRI?

*Ağa gara, garaya ağ deyenler,
Düze dere, tepeye dağ deyenler,
Gangallığa meyveli bağ deyenler,
Hara gedir bu dünyanın ahırı?
Üşüyürem dumanların altında,
Sular ahır samanların altında,
Hagg-edalet yalanların altında,
Hara gedir bu dünyanın ahırı?
Hegigetim yalan olup gözümde,
Ağ lekeler, dağ lekeler üzünde,
Ceylan kaçmaz, lale bitmez düzünde,*

Hara gedir bu dünyanın ahırı?
 Üreklerde mehebbeti goruyar,
 Yeri, göyü, tebieti goruyar.
 İnsanları, ülviyeti goruyar,
 Hara gedir bu dünyanın ahırı?
 Dilare'yem yaralandım min defa,
 Parçalandım, paralandım, min defa,
 Öz özümnden aralandım min defa,
 Hara gedir bu dünyanın ahırı? (Narinç Hatun vd.1991:36)

Aşık Dilara'nın babası Azaflı Mikail ile olan deyişmesini de aşığımızın bu sanattaki yerini tespit etmek için aşağıya alıyoruz:

Dilara:

Gurbanam ömrüne gününe ata,
 Ayrılık yaşımı töker, ağlaram.
 Sen umut bağladın namerd, bed zata,
 Men ömrüm tağını söker ağlaram.

Mikayıl Azaflı:

Gelbimin ilk bârı, ey ciğer parem,
 Olup dert seline düçar ağlama.
 Talihin hökmüyle kesildi aram,
 Vaht olar gara gün keçer ağlama.

Dilara:

Bu dünya meni çoh yandırıp, yahıb,
 Gışında yazında göz yaşım ahıb,
 Baba, hesretinle yollara bahıb,
 Her ahşam boynumu büker ağlaram.

Mikayıl Azaflı:

Kederli olsa da hicranın dağı,
 Sabreyle can bala öter gem çağı,
 Bizim de gapıda şadlıq çırağı,
 Sevinç şuasını saçar ağlama.

Dilara:

Oldu hicranından Dilara solgun,
 Şikayet yazardım dursaydı Vurğun,
 Heyat yollarında olmuşam yorgun,
 Gah yihular, galhar, çöker ağlaram.

Mikayıl Azaflı:

Azaflı dünyanı gananlar duyar,
 Çoh gördüm behti kem oldu behtiyar,
 Âlim ataların bir misali var:
 "Bir yandan bağlayan, açar..." ağlama.
 (Kafkasyalı,1996:332)

Gülaré Azaflı'nın bir şiiride aşağıdaki gibidir:

DÖNER Mİ HEÇ
 Ürekte eşg odu ola,
 Sön demekle söner mi heç!

Baht ki senden küsüb gede,
 Dön demekle döner mi heç!
 Bir gameti keder eyse,
 Bir üreye güsse deyse,
 Bir gelbi ki hesret döyse,
 Gül demekle güler mi heç.
 Gülaré'ni duyanmasa,
 Yasta behti oyanmasa,
 Ürek özü de yanmasa,
 Yan demekle yanar mı heç! (Kafkasyalı, 1996:48)

Sednik Paşayev ile her görüşmemizde hemen hemen her konudan konuştuk. Bulunduğu bu mekanda aşıkların yetiştiğini, yeni nesillerin usta çırak ilişkisi içinde geleneği sürdürdüğünü söyledi. Zaman zaman dastan gecelerinin tertip olunduğu bu kahve, denilebilir ki Azerbaycan Aşık Edebiyatı'nın kalbinin attığı yerdir. Sednik Paşayev'le diğer bölge aşıkları ile de görüştük. O'na göre Göyçe, Kelbecer, Gence, Şemkir aşıkları hep aynı okurlar. Fakat aralarında bazı farklar vardır. Mesela Gence, Şemkir aşıkları dastana ve kahramanlık şiirlerine meyillidirlər. Kelbecer aşıkları ise mahni söylemeyi, ferdi olarak şiir okumayı severler. Borçalı aşıkları da tek okurlar. Gence aşıklarının kahramanlık ve cenk şiirlerini sevmelerinin sebebini de Orta Asya olarak gösterir. Çünkü eskiden hep kahramanlıklar, savaşlar vardı. Bu saz havalarını da en iyi şekilde Gence-Basar aşıkları icra eder. Hatta öyleki aşıkların kahramanlık şiirlerini okurken ayakta olmaları, oturduğu yerden sazlarını çalmaları gerekmektedir. Gerçekten de bizim şahit olduğumuz aşıkların hepsi son derece hareketli bir şekilde, adeta raks eder gibi ayakta sanatlarını icra ettiler.

İyi işleyen diğer bir kurum da Aşık Peri Meclisi'dir. Aslında buna kurum demek yanlış olur. Çünkü daha kurumsallaşmamıştır. İlk defa 1984 yılında Narinç Hatun tarafından kurulmuştur. Peri adını da XIX. yüzyılda yaşamış aşık Peri'den almaktadır. Bu konuda bilgileri bize Aşık Mikail Azaflı'nın kızları Aşık Gülara ve Dilara Azaflı vermektedir. Kendilerini evinde Aşık Mahmut ile beraber ziyaretimizde bize hem peri meclisinden bahsettiler hem de

baba mirası sazlarıyla küçük bir resital verdiler.

Narinç Hatun ilk defa 1981 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın çeşitli yerlerini gezerek bayan aşıkları tesbit etmiştir. Buna sebep olarak da Aşık Gülara "Meclisin yaranması hayatın talebinden ileri geldi" savını gösterir. O devirlerde aşık sanatına pek kıymet verilmediğinden böyle bir faaliyete ihtiyaç duyulmuştur. İlk olarak Narinç Hatun büyük aşık Azafı Mikail (Kafkasyalı, 1996) ile yakından temaslarda bulunmuş ve onun desteğini almıştır. Hatta ikisi beraber "Narinç Hatun ve Mikayıl Azafı" isimli bir dastan oluşturmuşlardır. Daha sonra çeşitli bayan aşıklarla sürekli bir araya gelip ne yapacaklarını konuşmuşlar. 1984 yılında "İlk Bahar ve Saz Festivali" adıyla gerçekleştirilen düzenlemede Hüseyin Arifin açılış yapmasıyla çıkış yapmışlardır. Böylelikle birlik kurulmuş olur. Birliğin ilk üyelerinden bazıları şunlardır: Azafı kızları, Dilara, Gülara, Meral, Minaye; Lütfiye, Pakize, Terlan Göyçeli...Bu gün bu birliğin 50 üyesi vardır. Bunlardan bazıları dış ülkelerdendir. Türkiye'den gıyabi olarak Sürmelican, İran'dan Güneş Tebrizli bu birliğin üyesidir.

Bu bayan aşıklar ayda en az iki kez birbirlerinin evinde toplanırlar ve şiir söylerler. Genellikle toplandıkları ev Aşık Gülara'nın evidir. Zaman zaman televizyon ve radyolara da konuk olurlar. Son zamanlarda bu aşık kızların ünü dünyaya yayılmıştır. Çeşitli ülkelere sanatlarını icra etmek için gidenler de vardır. Bu birlik Medeniyet Nazırlığı'nın nezdindedir. Fakat Aşık Gülara ve Dilara'nın anlattıklarına göre devletten hiç yardım alamamaktadırlar. Kendi imkanlarıyla bu birliği sürdürmektedirler. Tek temennileri bunun kurumsallaşması ve meclis şeklinde devlet tarafından desteklenmesidir. 1991 yılında bu meclisin üyeleri bir araya gelerek bir de "Aşık Peri Meclisi Aşıkları El Şairleri"(Narinç Hatun vd. 1991) isminde kitap yayınlamışlardır. Bu kitapta 39 bayan aşığın şiirleri ile o zamana kadar yaşamış ve hala yaşayan pek

çok aşığın şiirine yer verilmiştir. Eserde aşıklar hakkında bilgi olmayıp sadece birkaç şiirleri vardır.

Aşık Peri Meclisi içinde erkek aşık bulunamaz. Bunun sebebini de Aşık Dilara "Narinç Hatun çok kıskanç biridir. Meclise erkek aşık koymaz. Hanımların özü incedir, saz sanatı da incedir, bundan dolayı kulağa hoş gelir" diyerek açıklar ve büyük erkek aşıkların da olduğunun altını çizer. Bu aşık kızların içinde şiir yazan, sadece ifacı olan aşıklar da vardır. Özellikle Zülfıye'nin ifacı gücü daha yüksektir. Kendisini evinde ziyaret ettiğimizde, bir yakınını kaybetmesini sebep göstererek bize sesini dinletmedi.

SONUÇ: Günümüz Azerbaycan Aşık Edebiyatı eskisi gibi güçlü değildir. Özellikle Hüseyin Arifin ölümünden sonra Aşıklar Birliği'nin dağılması bunu daha da kötüleştirmektedir. Fakat gerek Gence Aşıklar Birliği'nin işlemesi ve gerekse Aşık Peri Meclisi üyelerinin kendi faaliyetleri, umudumuzu yitirmememize sebep olmaktadır. Özellikle seyrek de olsa bazı güçlü seslerin hala yaşıyor olması için başka sevindirici tarafıdır.

Günümüzde Azerbaycan'da iki tip aşık vardır: Bunlardan birincisi hiç şiir yazmayan, tamamen usta malı deyiş okuyan ifacı aşıklar, ikincisi hem şiir yazan ve hem de usta malı söyleyen aşıklardır. Bunlardan birincisi daha ağırlık basmaktadır. Bunlardan başka ifacı aşık olup da edebi değeri haiz olmayan şiirler yazanlar da vardır.

KAYNAKLAR

- HEKİMOV, Mürsel 27 Temmuz 2000 Tarihli görüşme, Bakü
- KAFKASYALI, Ali 1996. Mikayıl Azafı, Hayatı Sanatı, Eserleri. Erzurum
- NARINÇ HATUN, EHMEDOV, Magbet 1991 Aşık Peri Meclisi Aşıkları El Şairleri, Bakü
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver 1992 "Azerbaycan Aşıklar Birliği ve Hüseyin Arif" "Halk Ozanlarının Sesi", Aralık 1992
- PİRSULTANLI, Sednik Paşayev 2 Ağustos 2000 Tarihli Görüşme. Gence